

GLATZ FERENC

TUDOMÁNY AZ EZREDFORDULÓ MAGYARORSZÁGÁN

AZ ÚJ SZINTÉZIS SZÜKSÉGE

A magyar társadalom sorsfordító éveket él meg. Ahogy sorsfordító éveket élnek meg Közép-Kelet-Európa velünk szomszédos társadalmi is. A szovjet rendszer váratlanul összeomlott. Összeomlása óta szabadon fejtik ki e térségben is társadalomformáló hatásukat a kormeghatározó új erők. Mindenekelőtt az újabb ipari-technikai forradalom: az informatika, az informatika által felerősödött gazdasági-kulturális globalizáció, a politikai-igazgatási integráció. És e világtörténelem-formáló tényezők hatásai közepette zajlik le Magyarországon a politikai-társadalmi rendszerváltás. Átmenet a szovjet rendszerből a demokratikus államrendbe.

Informatikai forradalom, globalizáció, valamint rendszerváltás. Meghatározzák a magyar társadalom mindennapjainak életkereteit, meghatározzák a tudomány társadalmi körülményeit, és átalakítják a tudományművelés feltételeit is. Az átmenet korában a tudomány a térségben élő államok és társadalmak számára a jövőkép kiformalásának, a technikai-ipari-kulturális modernizációnak legfontosabb eszköze lehet. Ezért is szükséges annak felismerése, hogy Magyarországon a tudomány stratégiai tényező, hosszú távon határozza meg a magyar társadalom termelőerejét, életminőségét, Magyarország modernizációjának, a magyar társadalom polgárosulásának legdinamikusabb tényezője lehet. Tudatosítani kell: a tudománypolitika stratégiai ágazat a politikán belül, azaz a négyéves kormányzati ciklus cselekvési programját a hosszú távú elképzelésekhez kell igazítani.

A)

INFORMÁCIÓS FORRADALOM, GLOBALIZÁCIÓ, TUDOMÁNY

Korunk meghatározó jelensége: az újabb ipari-technikai forradalom és annak gyümölcse, az informatika. És az a társadalmi átalakulás, amelyet az informatika mint az érintkezéskultúra forradalma magával hoz. Új típusú kölcsönviszonyokat teremtve ember és ember, ember és természet, ember és épített környezet között.

Ez az újabb tudományos és technikai forradalom temette maga alá a szovjet rendszert. Úgy is mint katonai-stratégiai egységet, és úgy is mint társadalmi szervezetet. Az újhoz igazodni képtelen formációt.

Az összeomlás után a chip, a mikroelektronika, a hír- és információtovábbító rendszerek most a közép-kelet-európai régióban is kikezdi a termelésszerkezetet és az arra épülő munkaszervezetet, az egyén és közösség között feszülő érintkezéskultúrát. Kikezdi a közösség területi-igazgatási szerkezetét is. Gyorsabban demokratizálják a térség politikai szervezeteit, mint az elmúlt másfél száz év bármelyik helyi radikális politikai ereje. Egyik napról a másikra a polgár napi életmenetének részévé teszik a köz eseményeit.

Informatika, globalizáció, integráció

Az új ipari-technikai forradalom erői nemcsak a szovjet rendszert gyűrték maguk alá, de siettetik az összeomlás után a térség több évszázada húzódozó integrációját is a nyugati, illetve a világpiacba. *A 19. század első felében kialakult világrendszer most bomlik fel.* E bomlás és az új formák kialakulása része mindannak, ami térségünkben történik.

Az informatika segítségével felerősödnek a globalizálódási tendenciák: mind a termelésirányításban, -szervezésben, kereskedelemben, mind az egyén közlekedés- és helyváltoztatás-rendszerében. Az egyén mozgási és érdeklődési rádiusza szinte határtalanná bővül. *A termelésszervezés új technikai véglegesen ledöntik a nemzetgazdaságok düledező kerítéseit.* Iparos, földműves, értelmiségi munkahelye — dolgozzék akár a legkisebb faluban is — a világpiac része lett. Munkavégző képességeit, eredményességét, termékeit a világpiac mércéjén mérik.

A tudásipar szerepe

Az informatikai forradalom kiteljesedése nemcsak globalizál, nemcsak hatékonyságot növel, de egyben *felértékeli a tudásipar*, és abban a kutató és a fejlesztésre képes *értelmiség szerepét.* A komputerezés már az elmúlt évtizedekben újabb, lökészerű fejlődést adott a termelés automatizálásának. Növelte a termelés hatékonyságát, és egyben a gépkorszak újabb fejezetét nyitotta meg.

De a komputerezés megsokszorozza a tudományos információk felhasználásának lehetőségét és igényét is. Környezetünk, eszközeink szinte minden egyes darabja

„Tudomány az ezredforduló Magyarországnán”

c. dolgozat tartalomjegyzéke

I. AZ ÚJ SZINTÉZIS SZÜKSÉGE (Bevezetés)

- A) Információs forradalom, globalizáció, tudomány
1. Informatika, globalizáció, integráció
 2. A tudásipar szerepe
 3. Az ismeretcsere forradalma, kutatás, tudományszervezés
 4. Globalizáció és a tudomány nemzeti funkciója
 5. Kultúr-nemzet és tudáspolitikai
 6. A tudomány nemzetközi kapcsolatrendszere
- B) Rendszerváltás és tudomány
1. A konszolidáció jegyében
 2. A tudomány és a többpártrendszer
 3. A tudomány közéleti funkciója
 4. Stratégiai kérdések kutatása
 5. Következtetések: 1927, 1969, 1996

II. A TUDOMÁNPOLITIKA CÉLJAI

1. A tudáspolitikai fogalmáról
2. Az állami tudáspolitikai mint a kultúr- és termelési politika része
3. A vállalati tudáspolitikai
4. Kontinentális tudáspolitikai
5. A tudáspolitikai szerepe a konszolidáció előkészítésében

III. A TUDOMÁNPOLITIKA MŰKÖDÉSI TERÜLETEI

- A) A K+F-szféra intézményrendszere
1. A végrehajtó hatalom és a tudományszervezet
 2. Tudáspolitikai és az autonómiák rendszere
 3. A kutatóbázis szerkezete
 4. A kutatóbázis felülvizsgálata és konszolidációja
 5. Regionalitás a tudományszervezetben
- B) A prioritások szerepe
1. A prioritások célja és érvényességük politikai célrendszere
 2. A „minőség” és a „kiemelt tematikák” elsőbbsége
 3. Javaslattevők, kijelölők, végrehajtók
 4. Prioritások és a K+F-bázis konszolidációja
 5. Prioritás-szemlélet a diszciplínában
- C) Kutatás - fejlesztés és finanszírozás
1. A ráfordítások abszolút összege és a GDP-n belüli aránya
 2. Magántulajdon a gazdaságban — állami fenntartás a K+F-bázisban
 3. Autonómia a kutatásban — állami függés a finanszírozásban
 4. Finanszírozási technika: alapellátás, feladatfinanszírozás, rövid távú projektek
 5. Az „Alapok”
 6. Az állami ráfordítások áttekinthetősége
- D) Tudáspolitikai és a tudományos értelmiség
1. A K+F-szféra személyi állományának tudományos ereje
 2. A rendszerváltás kihívásai és a tudományos értelmiség
 3. A tudományos értelmiség szociális elhelyezkedése, anyagi gondjai
 4. Tudományos minősítés
 5. A tudományos utánpótlás: új ösztöndíjrendszer
 6. Az agyelszívás és az „agyviszanyerés”
- E) Tudomány és társadalom
1. Műveltségpszichológia és kultúrpolitika
 2. Tudomány és oktatás viszonya
 3. Tudományművelés és média
 4. Szaktudomány és a modern ismeretközlés fórumai
 5. A magyar tudományos nyelv korszerűsítése
 6. Szaktudomány és társaságai
 7. A „Magyar Tudomány Napja”

IV. HATÁROZATI JAVASLAT

V. MELLÉKLETEK (Az Európai Unió keretprogramjai)

mögött ma már elmélyült tudományos kutatás, és a kutatást az alkalmazással összekötő tudományszervezés rejlik. A termelés mögött már valódi *tudományos nagyüzem* áll. Ma már minden termelési ágazat — sőt gyakran az egyes nagyvállalat is — kialakítja a maga innovációs (K+F) bázisát.

Átalakul a tudományos tevékenységgel szembeni napi társadalmi elvárás is. A tudós egyrészt továbbra is „feltaláló”. Feltaláló kreativitását a bonyolult rendszerek szüntelen továbbfejlesztése mindjobban igényli. De másrészt a tudós a tudományos világpiac legújabb termékeinek, a legújabb *felfedezéseknek helyi adaptálója, kanalizálója is. A termelési rendszerek tudományos kutatói gyakorlatot kívánó karbantartója. És egyben karbantartója a helyi társadalom tudásiparának, tudásanyagának is. Az informatikai forradalom a bonyolult rendszereket áttekinteni képes, a helyi innovációra-fejlesztésre orientált szakértelmiséget kíván.*

Az információ, a tudás nemcsak a termelés hatékonyságának elősegítője, de minden korábbinál erősebben politikai értékrendteremtő is. A hadsereg, a pénz, a hivatal után ez az új hatalmi eszköz. Az emberi boldogulás, a személyi érvényesülés feltétele.

A tudás értékrendteremtő volta növeli a *tudás intézményeinek hatalmát*. A világméretű korszakváltás e technikai-technológiai, kulturális és politikai összetevői évtizedek óta jelen vannak a polgári társadalmak mindennapjaiban. Térésünk társas életére csak most zúdulnak rá ezen új világerők. Be kell ismernünk: felkészületlenül értek bennünket. De nemcsak a termelés, hanem részben a tudományművelés szféráját is.

Az ismeretcsere forradalma, kutatás, tudományszervezés

Az informatika nemcsak a termelés, de a *tudományművelés, a tudományszervezés eddig kialakult eljárásait is megkérdőjelezi*. Az információáramlás sebességének robbanásszerű növekedése, a Glóbusz szintű horizont-tágulás eddig nem látott *versenyhelyzetet* idéz elő a tudományos kutatásban is. Felgyorsítja a nyomtatott ismerethordozó eszközök (könyvek, folyóiratok stb.) előállítását, és megteremti az *új típusú közlési kultúrát*, az elektromos publikációs rendszereket. Forradalmat jelent az *adattárolásban*: könyvtárnyi anyagok tárolhatók egy személyi dolgozószoba disc-polcain. Az egyén az íróasztalán elhelyezett számítógép és az internet segítségével *individualizálja az ismeretközlést és ismeretszerzést*. A könyvnyomtatás felfedezése és terjedése óta kétségtelenül ez a legnagyobb forradalom az emberi ismeretközlés fejlődésében.

Ma még beláthatatlan módon változik a kutatói gyakorlat. A kutatástechnikai feltételek és lehetőségek átrendeződése változásokat idéz elő a megismerési tevékenységben. Változik a *tudományos gondolkodás belső rendszere*.

Évszázados napi *kutatói gyakorlatunk módszertani kérdéseit* kell újragondolnunk a folyamat egyes szakaszainak — adatgyűjtés, verifikálás, értékelés, következtetés stb. — hierarchiájában. Az adatbázisképzés határai beláthatatlanul kitértek.

A részletkutatói eredmények özöne a kutatási célokat, a témaválasztást, a *hipotézisállítást* magát is befolyásolja. Egy időben csábít a részletekbe merülésre, és megkívánja az átlátókészség, a szintetizáló képesség nagyobb becsületét.

A természettudományokban az *elmélet* és az *alkalmazhatóság* közötti távolság összeszűkül. Megkérdőjeleződik az ún. alap- és az ún. alkalmazott kutatások kategóriáinak jogossága.

Új értelmezést kíván a *tudományszervezés* tevékenysége is. A tudománypolitikának újra kell gondolnia: a lokális és nemzetközi kapcsolatrendszerek (bizottságok, konferenciák, társaságok stb.) éppen azon célból épültek ki a század elején, hogy a tudományos véleménycserét biztosítsák. E téren beláthatatlan változások elé nézünk. Beláthatatlan, mert nem épült még ki az *új szervezéstechnikát befogadni képes társadalmi szervezet*: még nem tudunk bánni az új eszközkészlettel. Azt látjuk máris: nem tűnnek el teljesen a hagyományos ismeret- és véleménycsere-fórumok, de egy jelentős részüket feleslegessé teszi az informatikai eszköztár. És ezen új eszköztár teszi lehetővé, hogy újszerű módon gondolkozunk a *tudományos műhelyek*, a kutatóintézetek jellegéről, a tudományszervezet egészéről.

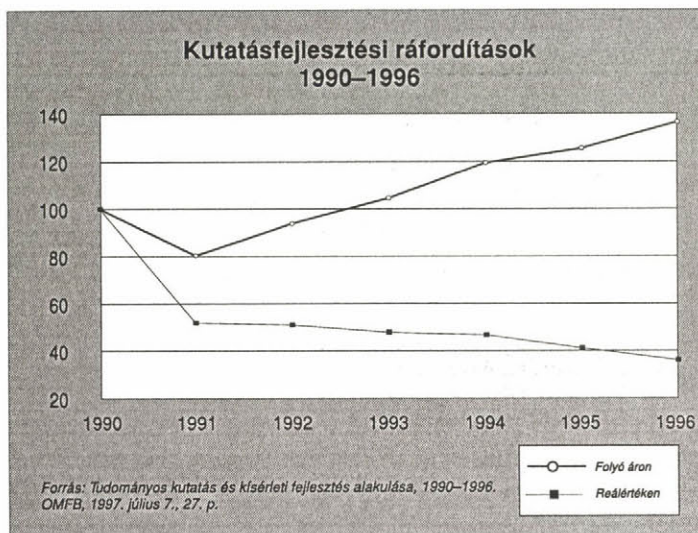
Globalizáció és a tudomány nemzeti funkciója

A globalizáció újfent a *tudomány egyetemességének* és *lokális (nemzeti) funkciójának újrafogalmazására* kényszerít. Annak tudomásulvételére, hogy nincs nemzeti tudomány. A *tudomány, mint megismerő tevékenység, egyetemes*. A tudományos teljesítmények csakis nemzetközi mércével mérhetők. Akár humán, akár természettudományokról essék szó.

De a tudománynak, mint társadalmi munkavégző tevékenységnek, igenis van *nemzeti funkciója*.

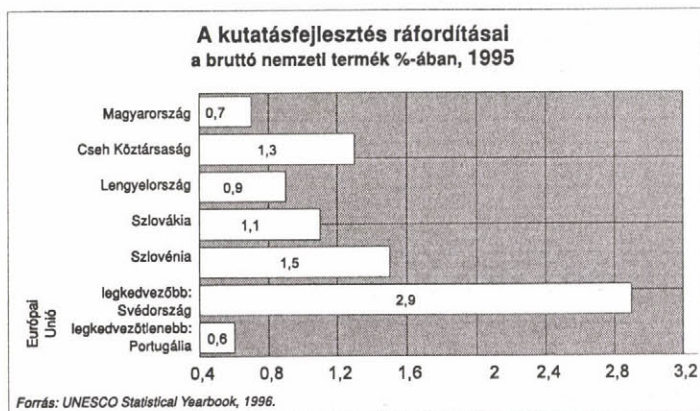
A mi jövőképünkben Európa a kultúrák sokszínűségének kontinenseként él, ahol a nagy létszámú nemzeti közösségek hagyománya és kultúrája mellett megtalálják helyüket a kis létszámú nemzeti közösségek hordozta kultúrák is. Az államnak számba kell vennie azokat az eszközöket, amelyek segítségével a területén élő nemzetek hagyományrendszeiket fenntarthatják, anyanyelvűségüket állandóan modernizálhatják. A tudománynak a hagyományörzésben és annak modernizációjában kulcsszerepe lehet.

A tudomány nemzeti funkciója jelenti azt, hogy egyes tudományágakat vagy diszciplínákat *tematikai nemzeti kötődésűek*. Azon tudományoké, amelyek a magyarság szállásterületének földtani-földrajzi elemzésével, állatvilá-

gával, növénytakarójával és emberi viszonylataival foglalkoznak. Ezt a kutatást helyettünk senki más nem fogja elvégezni. Tehát a tudomány egyetemes szempontjai is megkövetelik fenntartásukat. A magyar adófizetők forintjaiból ezeket kiemelten kell támogatni. Ahogy ezt teszi a világon minden más adófizetői közösség is. Felül kell vizsgálni e szempontból mind természet-, mind humántudományos kutatóbázisunkat.

A tudomány nemzeti funkciója jelenti azt is, hogy tárgyától függetlenül minden tudományos tevékenységnek létezik nemzeti funkciója: a lokális (nemzeti) közösség kultúrájának egyik megtartója. *Az anyanyelvi tudományosság fenntartója*. Amennyiben nem lesz a 21. században színvonalas műszaki és természettudományos anyanyelvi publikációs rendszerünk, nem lesz e diszciplínáknak magas színvonalú anyanyelvi fogalmi rendszere, kifejezési eszköztára, akkor nem lesz világszínvonalon álló tanárképzés, közép- és alsó fokú oktatás, tankönyvirodalom. És így a magyar állam területén magyar anyanyelvűnek született gyermekek már eleve hátrányba kerülnek a nagy anyanyelvi kultúrákba született gyermekekkel szemben. Felül kell vizsgálni e szempontból anyanyelvű publikációs rendszerünket.

A mi tudósoközösségünk tagjai tehát egyetemesen gondolkodó, publikáló kutatók, akik ugyanakkor a magyar anyanyelvi tudományosság életben tartását is feladatuknak tekintik. A magyar tudomány így a sokszínű Európa egyik alakítója, segít fenntartani egy kisnemzeti kultúrát. Mindkét feladat vállalása eminens nemzeti kötelességünk.

Kultúrnemzet és tudománypolitika

A globalizáció és integráció korában újra kell gondolni a tudománypolitika szerepét a trianoni sokk feldolgozásában. 1920 óta a magyar államnak most kell először nagyhatalmi érdekszféráktól függetlenül rendeznie állam és nemzet viszonyát, tudomásul véve, hogy a trianoni magyar állam területén a magyar mellett más államalkotó nemzetek (kisebbségek) is élnek, és tudomásul véve, hogy a magyar nemzet immáron nyolc állam területén él, állami határok által elválasztva. Tudományos tárgyilagossággal kell vizsgálni viszonyunkat mindenekelőtt azokkal a szomszédos államokkal, amelyekben nagy számban élnek kisebbségben a magyar nemzet részei. Az ő magyar kultúrájuk megtartása nemcsak saját államuk, de a magyar állam feladata is. *Először nyílik arra lehetőség, hogy — megszabadulva az egyoldalú államnemzeti felfogástól — a kultúrnemzet tartalmát megfogalmazzuk.* A magyar kultúrnemzet keretébe állampolgárságától függetlenül minden, magát magyarnak valló polgár beletartozik. Nemcsak a szomszédos országokban, de a világ bármely részén élő magyarok.

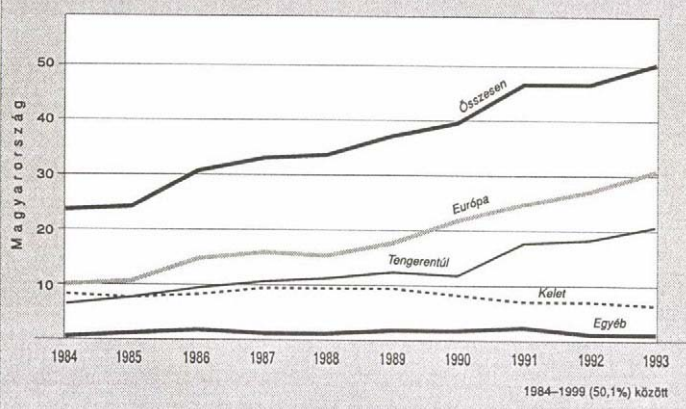
Az állami tudománypolitika eszköze annak is, hogy a világban élő és a magyar kultúrnemzethez tartozó tudósok, azok tudományos szervezetei a magyarországi tudásiparral szerves kapcsolatban éljenek. E célra anyagi és politikai eszközöket kell mozgósítani. Életre kell hívni intézményeket, amelyek ezt a kultúrnemzeti kultúr- és tudománypolitikát kiteljesítik. Különleges feladatokat láthatnak el e téren a tudomány országos (MTA, szakmai és civil szervezetek) és helyi (egyetemek stb.) autonómiái. A megindult Domus Hungarica-programot ezért kívánatos költségvetési bázisba emelni.

A tudomány nemzetközi kapcsolatrendszere

Az új nemzetközi környezet, a globalizáció arra készíti az államot, hogy a tudományos kutatás nemzetközi kapcsolatrendszerét — ezen belül a tudóstársadalom individuális szintű nemzetközi kapcsolatrendszerét — hatékony ösztönzőpolitikával és egyéb kultúr-diplomáciai eszközökkel támogassa. Kívánatos, hogy a tudomány szakosodott diplo-

* Vö. erre Glatz Ferenc: Egyetemes és nemzeti célok a tudománypolitikában. Ezredforduló, 1997/3. 17–20. p.

Magyarország nemzetközi együttműködésben publikált természettudományos közleményeinek százalékos alakulása

máciai rendszere állami segítséggel önállósuljon, és abban helyet kapjanak a tudománypolitikában járatos szakértők.

Felül kell vizsgálni idegen nyelvű publikációs rendszerünket. Amellett, hogy kutatóink a nemzetközi publikációs fórumokon jelen vannak, feltétlenül szükséges a Magyarországon szerkesztett, idegen nyelvű publikációs termékek kiemelt állami támogatása. Különös gondot kell fordítani az elektromos közlési rendszerek fokozatosabb igénybevitelére. És felül kell vizsgálni a rendszerváltás időszakában tönkrement nemzeti tematikájú, idegen nyelvű kiadványsorozataink, folyóirataink sorsát.

B)

RENDSZERVÁLTÁS ÉS TUDOMÁNY

A konszolidáció jegyében

Térségünkben politikai rendszerváltozás megy végbe. Első szakasza lezárult. A stratégiai-politikai alapozottságú elzárkózást felváltotta a világra nyitottság. A monolit egypártrendszer és diktatórikus intézményei felett visszavonhatatlanul győzött a demokratikus intézményrendszer, ennek részeként a politikai többpártrendszer. A tervutasításos gazdálkodást a piacgazdaság váltotta fel. Az emberi szabadságjogok érvényesítése lépett az ideológiai alapozottságú társadalmi hierarchia helyére. A hangsúlyokról, a megvalósítás hogyanjáról viták folynak, de mindez békésen, a politikai demokrácia eszközeivel.

A térség történelmében a konszolidáció a következő időszak. A konszolidáció: olyan periódus, amelyben a belső és világfejlődés dinamikáját jól szabályozott intézményes keretek biztosítják. Ha ez a politikai-intézményi konszolidáció sokáig késik, akkor a térség társadalmi nem lesznek képesek megtalálni a választ a világpiaci gazdasági, technikai,

szellemi kihívásaira. A tudomány a politikai-intézményi konszolidáció első számú segítője: mint a modernizáció eszköze, az állampolgári közösség tudásiparának karbantartója, a világ élenjáró szellemi teljesítményeinek helyi adaptálója.

A tudomány és a többpártrendszer

A szovjet rendszer összeomlása, a pluralista demokrácia alapintézményeinek kiépülése a tudománypolitikától megköveteli, hogy újrafogalmazza a *tudományos intézmények és a politika viszonyát*.

A tudományszervezetek autonómiájának lényege: a *metafontikus*, azaz *tudományon kívüli tényezők intézményes behatolásának megakadályozása* a tudományos kutatásba és gondolkodásba. Érvényt kell ennek szerezni a többpártrendszeri demokráciában is. A tudomány intézményeinek egyforma távolságot-közelséget kell tartania minden pártpolitikai erőttől. (Természetes, hogy a politikai hatalom birtoklásáért versengő pártok programjaikban foglalkoznak a tudománypolitikával és általában a tudomány szerepével, valamint az is természetes, hogy meg kívánják nyerni választók közé az esetleg különleges befolyással rendelkező tudományos értelmiségieket.)

A tudománynak ugyanakkor érdeke, hogy a politikai elit belássa annak társadalmi-gazdasági jelentőségét. (Hiszen a politikai elit kezében van a törvényhozás, a végrehajtó hatalom, az állam politikai eszköztára, ő a társadalom jövőjének hatékony formálója. Mindehhez kezében tartja a költségvetési forrásokat.) A tudomány érdeke az is, hogy a politikai pártok egyúttal azt is belássák: a tudomány öntörvényszerű megismerési tevékenység, amely öntörvényszerűség *kibontakozása és érvényesülése a tudomány* mindenkor társadalmi *hasznának feltétele*. Szükséges annak elismerése, hogy a tudománynak egy időben *egyetemes* (azaz az állami-nemzeti keretektől független) feladatai vannak és egyben a *helyi közösség* (állampolgári-nemzeti közösség) egészének hasznára dolgozik.

A tudományos intézmények és a tudóstársadalom a maga autonómiáiban az Országgyűléshez kötődik. (Az elmúlt évek törvényhozása ebbe az irányba tette meg az első lépéseket, amikor a hazai kutatások helyzetéről előírta a kétévenkénti beszámolót az Országgyűlés előtt. És ebbe az irányba hatott, hogy a feladatot a hazai tudóstársadalom politikailag független autonóm köztestületének, az MTA-nak adta.) Lehetőség nyílt arra, hogy független tudós köztestület a parlamenti pártok előtt fogalmazhassa meg a tudomány közhasznát és ugyanakkor pártpolitikai függetlenségét.*

* 1996. november–december, majd az Országgyűlés 1996. december 4-i ülésén.

A tudomány közéleti funkciója

Az európai többpártrendszerek egyik deficitje: a társadalmi közéletet totális pártüzemként fogják fel. A 19. századi polgári társadalom klasszikus civilszervezetei fokozatosan háttérbe szorulnak a pártintézmények mögött. Ez a *totális pártüzem* megretenti a tudós társadalmat is, amelyik visszavonul tudományos-egyetemi autonómiáinak falai mögé. A szürkeállomány kimarad a társadalmi, sőt kontinentális szintű döntések előkészítéséből, az alternatívák megfogalmazásából.

Most az új világkihívások — ipari-technikai, biológiai és kulturális (antropológiai) forradalom, a kontinentális gazdasági-stratégiai átrendezések — igénylik a szürkeállomány újraaktivizálódását, sürgetik a *tudomány új típusú szerepvállalását*. Az új követelmény: a tudomány ne vegyen részt továbbra sem a politikában, de vállaljon szerepet a társadalom előtt álló *hosszú távú stratégiai kérdések felállításában* és az *alternatíva-válaszok kidolgozásában*. Nem pártok vagy kormányok programjainak kidolgozásában, hanem a világ vagy a lokális közösség előtt nyíló alternatívák felvázolásában. És ezen alternatívák között választhatnak a politika erői, akár a kormányzati, akár az ellenzéki politikai erők. Azaz a politikai, a gazdasági elit és a tudományos értelmiség új típusú szövetségére van szükség. Amely szövetség alapja lehet, hogy a tudóstársadalom ismét életre hívja a klasszikus demokrácia egyik alapintézményét: a *civil társadalom aktivizálásának fórumát*, a közéletet. A tudománypolitika egyik feladata Magyarországon, hogy e célok érdekében összefogja a szürkeállományt.

Stratégiai kérdések kutatása

A mai magyarországi vezető rétegnek szembe kell néznie a *világfejlődés kihívásaival*. Közélednek az *európai integrációs* tárgyalások. A lokális, a kis nemzeti — jelen esetben a magyarországi — társadalom érdekeinek is meg kell fogalmazódniuk. És igyekezni kell ezen érdekek érvényesítését a kontinens többi államának érdekeivel összhangba hozni. Nem utolsósorban közvetlen szomszédaink érdekeivel. Figyelembe véve, hogy a magyar állam és a magyar nemzet érdeke: sokfelé nyitott állampolgári és nemzeti közösség legyen. Minél jobban felkészüljön az euroatlanti integrációra. Megtalálja helyét a világ új módon szerveződő *termelési rendszereiben*. Megtalálni a közösség belső életének megfelelő *politikai rendszert* (politikai és szociális érdekképviselő; pártok, parlament, végrehajtó hatalom viszonyát rendezni). Létrehozni az új igényeknek megfelelő *területi igazgatási adminisztráció* kereteit. Igazodni az informatikai társadalom új igényeihez. Figyelni arra, hogy most rajzolják át a kontinens térképein a jövő vasúti, közúti, légitforgalmi útvonalait. Érvényesíteni az állampolgári és a nemzeti

Az Országgyűlés

113/1996. (XII. 20.) OGY határozata

a magyar tudomány helyzetéről szóló beszámolóból
adódó következtetésekről és feladatokról

[...] 2. Az Országgyűlés úgy ítéli meg, hogy a tudománynak Magyarországon kiemelt jelentősége van. Különösen fontos a tudomány szerepe a polgárosulás, a modernizáció és az európai integráció korában. Az Országgyűlés fontosnak tartja, hogy a törvényhozás és a kormányzat ennek megfelelően kiemelt módon kezelje a tudományos kutatás feltételeinek biztosítását, ezen belül külön is szükségesnek ítéli a tudományos kutatók és a tudományos utánpótlás fokozott anyagi megbecsülését. [...]

4. Az Országgyűlés szükségesnek látja, hogy a jelen országgyűlési ciklusban a magyar tudomány helyzetét és lehetőségeit rögzítő részletes elemzés készüljön el. [...]

közösség egészének érdekét. Hogy ne csak a nagyhatalmak gazdasági és stratégiai érdekeihez igazodjanak e vonalak. Megtalálni a Kárpát-medence, az itt élő társadalmak érvényesülési területeit — iparban, agráriumban, kereskedelemben — a 21. században. Megtalálni a kis nemzeti kultúra fennmaradásának eszközeit a világméretű integrációban.

A mai magyar vezető réteg döntései évszázadra határozhatják meg az itt élő közösség sorsát. A jövőbeli alternatívák lehetőségeit kutatni mindenekelőtt a tudományos értelmiség feladata. Az MTA mint a hazai tudósok köztestülete vállalta, hogy törekszik megfogalmazni azokat az alternatívákat, amelyek a magyar állam és nemzet előtt nyílnak a 21. században. A kormánnyal — az Országgyűlés egyetértésével — erről szerződést is kötöttek. A tudomány és politika ilyen típusú együttműködését támogatni szükséges más területeken is.

1927, 1969, 1996

A magyarországi tudomány a rendszerváltás következtében 1990 után új politikai-gazdasági körülmények között keresi életlehetőségét és céljait. A lokális rendszerváltással egy időben részévé válik egy világméretű ipari-technikai, biológiai és kulturális (antropológiai) forradalomnak. Mind a lokális, mind a világméretű változások növelik az igényt a tudomány társadalmi (termelési-kulturális) aktivitása iránt. Mégpedig úgy, hogy közben a tudományművelés eddigi gya-

korlatában, az eddigi kutatói életcélokban is nemegyszer gyökeres változtatásokra kerül sor. Hosszú távú gondolkodásra kényszeríti mindez a magyar tudóstársadalmat. Lehetőségeinknek, tudományos intézményrendszerünknek, a tudomány társadalmi elhelyezkedésének, nemzetközi adottságainak, helyi feladatainak pontos számbavételére. Ezt a számbavételt a tudóstársadalomnak kívánatos elkészítenie. Ennek az áttekintésnek az alapján azután a politikai elit dönthet a magyar tudománynak mint a magyar társadalom modernizációs eszköztárának a sorsáról.

Magyarországon 1925–27 között történt meg a magyar tudomány első áttekintése. Ekkoriban Európa néhány országában — így Magyarországon is — az állam intézményesen bekapcsolódott a tudomány finanszírozásába és szervezésébe; áttekintették a magyar tudomány intézményrendszerét, összefoglalva az állam tudománypolitikai és az egyes intézmények tudományos céljait. Ebből született meg „A magyar tudománypolitika alapvetése” című mű 1927-ben.

A következő áttekintési kísérlet 1968–69-ben történt az MSZMP KB tudománypolitikai alapelveiben. A kísérlet önmagában korszerű volt, hiszen az ipari-technikai forradalom újabb szakaszában, az úrkutatás és a hozzá kapcsolódó természettudományos fellendülés korában, azok új távlatokat nyitó időszakában igyekezett a hazai tudományosság feladatait meghatározni. Az állásfoglalás természetesen a szovjet rendszer ideológiai elvárásait fogalmazta meg, és pártállami politikai intézményrendszerébe kívánta beilleszteni a tudományos kutatás intézményeit és a tudományos gondolkodást. Jóllehet ezek az alapelvek 1978-ban, majd 1989–90-ben revízió alá vették, de ezekkel együtt sem alkalmasak az 1990-es évek tudománypolitikai feladatrendszerének meghatározására.

1990 és 1996 között kormányzati célokra készültek rövid távú, három évre szóló, a végrehajtó hatalom feladatainak meghatározására szorítókozó alapelvek. Ezeknek eredményeként több jelentős előrelépés történt az új demokratikus Magyarország tudománypolitikájában. Új, az európai demokráciák elveihez igazodó prioritások fogalmazódtak meg, a célkitűzésekből eltűntek az ideológiai elvárások és megszülettek a tudományos kutatás függetlenségét biztosító tudományos-felsőoktatási autonómiákról szóló törvények. (Felsőoktatási törvény, 1993; a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló törvény, 1994.)

Most, amikor a rendszerváltás visszafordíthatatlanná vált, elérkezett az idő arra, hogy az 1927. és az 1969. évihez hasonló méretű vállalkozásba fogjunk Magyarországon. Most már nem az állami adminisztráció — mint 1927-ben — s nem egy párt adminisztrációja — mint 1969-ben —, hanem a tudományos autonómiák vezetésével maga a tudóstársadalom végezheti el ezt, a parlamenti és kormányzati szféra támogatásával.

* Vö. Glatz Ferenc: Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Ezredforduló, 1997/1. 3–14. p.